

Галузяк В.М., Холковська І.Л.

ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У зв'язку з переорієнтацією сучасної школи на формування базових компетентностей учнів на перший план у професійній підготовці майбутніх учителів виходить компетентнісний підхід, з яким пов'язуються надії на оновлення змісту педагогічної освіти.

У педагогічних дослідженнях феномен компетентності (компетенції) трактується досить широко. При цьому одні автори характеризують компетентність з погляду функціональних можливостей індивіда, інші основну увагу приділяють аналізу її структурних елементів. Відповідно, наявні визначення компетентності умовно можна розділити на дві групи: функціональні і структурні [2]. У перших компетентність визначається через її функціональні прояви: компетентність – це здатність людини діяти за межами навчальних сюжетів і ситуацій (В. Болотов); здатність переносити знання, уміння і навички за межі умов, в яких вони спочатку сформувалися (В. Батишев); уміння мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання і досвід (Л. Степашкіна); здатність формулювати кваліфіковані судження, приймати адекватні рішення в проблемних ситуаціях, досягаючи поставлених цілей (А. Бусигіна); оперативність і мобільність знань, гнучкість і критичність мислення, здатність обирати оптимальні рішення (М. Чошанов).

У структурних визначеннях компетентності основна увага зосереджується на її компонентах: володіння компетенціями, що охоплюють здібності, готовність, знання і ставлення, необхідні для виконання діяльності (В. Байденко); наявність у людини здатності і вміння виконувати певні трудові функції (А. Маркова); готовність і здатність до діяльності, особистісні якості (О. Атласова); володіння фахівцем необхідною сумою знань, умінь і навичок, що становлять основу професійної діяльності, спілкування і особистості фахівця – носія певних цінностей, ідеалу, свідомості (Г. Коджаспірова).

Думки щодо структури професійної компетентності суттєво різняться: від визначення її як системи знань до практичної синонімічності з поняттями професіоналізм, професійна готовність, професійна культура. Залежно від кількості і характеру складових структурні визначення компетентності можна поділити на вузькі (М. Холодна, Г. Балл, Е. Зеєр, Л. Мітіна та ін.) і широкі (В. Введенський, В. Зарубін, І. Зимняя, Ю. Татур, В. Шадриков та ін.).

Вузького підходу дотримується, наприклад, М. Холодна, яка трактує компетентність як особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дають змогу приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. Для цього знання мають відповідати певним вимогам: різноманітність, структурованість, гнучкість, оперативність і доступність, можливість застосування у нових ситуаціях, категоріальність, єдність декларативних, процедурних і конструктивних знань, рефлексивність [1, с. 207].

Г. Балл дещо розширює зміст компетентності, трактуючи її як «володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного розв'язання того кола трудових задач, яке відповідає поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язкам даного працівника» [1]. Дослідник розглядає компетентність як інструментальну властивість і виокремлює в її складі лише знання, уміння й навички, від яких залежить успішність діяльності. Мотиваційно-ціннісні компоненти, які визначають спрямованість і особистісний смисл діяльності, на думку Г. Балла, виходять за межі компетентності і є складовими ширшого феномена – професійної культури фахівця.

Значно ширше розуміє зміст професійної компетентності В. Зарубін, який фактично ототожнює її з професійною культурою особистості. В розумінні дослідника, професійна компетентність – це «особистісно інтегрований результат, що має діяльнісні, поведінкові ознаки: практичну, досвідну, мотиваційно-ціннісну і когнітивно забезпечену готовність діяти у сфері своєї компетенції» [7, с. 18]. З цього визначення зрозуміло, що складовими компетентності дослідник вважає знання, досвід, мотивацію і цінності особистості, які дають змогу успішно виконувати професійні обов'язки.

На наш погляд, розширене трактування змісту професійної компетентності містить небезпеку розмивання якісної визначеності цього поняття, його ототожнення з такими категоріями, як професійна готовність, професійна культура, професіоналізм тощо. Наприклад, стверджується, що поняття «професійна компетентність» містить у собі всі форми прояву властивостей і якостей особистості в їх єдності: від пізнавально-світоглядної до організаційно-управлінської, від культури мислення до культури почуттів і спілкування, від ділових особистісних характеристик фахівця до його моральних якостей» [6, с. 180]. Фактично ставиться знак рівності між професійною компетентністю і особистістю фахівця. Внаслідок такого максимально широкого трактування поняття професійної компетентності втрачає змістову визначеність і перетворюється в «теоретичний мішок», який наповнюється комплексом усіх відомих складових особистості.

Загальнопедагогічну компетентність вчителя ми розглядаємо як важливу складову його професійної компетентності, що характеризується сформованістю універсальних навчально-виховних умінь, які не залежать від предметної спеціалізації [3; 4; 8; 9]. Це сфера професійної компетентності, яка містить комплекс загальнопедагогічних знань і умінь, що визначають успішність реалізації головних професійних функцій учителя – навчання і виховання учнів. Сутнісною характеристикою професійної діяльності вчителя є спрямованість на розвиток вихованця, а також саморозвиток, постійне самовдосконалення, критичний аналіз власних професійних установок і корекція способів навчально-виховної взаємодії з учнями. У зв'язку з цим у структурі загальнопедагогічної компетентності вчителя, на наш погляд, доцільно розрізнити три основні підструктури: навчальну, виховну і особистісно-рефлексивну [5]. Перші дві містять компетентності, що стосуються основних функцій педагогічної діяльності (навчальної і виховної), які полягають у розвитку, відповідно, інструментальної та мотиваційно-ціннісної сфер особистості вихованця.

Узагальнення результатів аналізу зарубіжних і вітчизняних підходів до визначення стандартів професійної підготовки вчителів дає підстави виокремити декілька складових *навчальної компетентності* вчителя.

Діагностична компетентність: уміння визначати рівень навченості учнів, їх пізнавальні можливості, індивідуальні особливості пізнавальних процесів учнів, визначати причини навчальних успіхів і невдач учнів.

Проективна компетентність: уміння визначати навчальні завдання, відбирати й структурувати зміст навчання, планувати навчальний процес (календарно-тематичне, поурочне планування), обирати оптимальні форми, методи і засоби навчання з урахуванням пізнавальних можливостей учнів та особливостей навчального матеріалу.

Організаційно-процесуальна компетентність: уміння мотивувати учнів, активізувати їх пізнавальну діяльність; реалізовувати дидактичні принципи під час організації навчального процесу; адекватно застосовувати форми, методи і засоби навчання, сучасні інформаційні і комунікаційні технології; організовувати фронтальну, групову та індивідуальну навчальну діяльність учнів; враховувати у навчанні вікові та індивідуальні особливості учнів, у тому числі обдарованих і з особливими освітніми потребами.

Оцінювально-корекційна компетентність: уміння об'єктивно оцінювати навчальні досягнення учнів на основі чітких критеріїв; адекватно застосовувати різні види і методи контролю навчальних досягнень учнів; використовувати результати контролю успішності школярів як конструктивний зворотний зв'язок для корегування їх навчальної діяльності; уміння визначати помилки і утруднення у ході реалізації навчальних завдань; надавати консультативну допомогу учням і батькам.

У складі *виховної компетентності* вчителя можна виокремити аналогічні компоненти.

Діагностична компетентність: уміння визначати рівень вихованості учнів і рівень розвитку учнівського колективу; визначати індивідуальні особливості мотиваційно-ціннісної сфери учнів; визначати причини відхилень у поведінці учнів.

Проективна компетентність: уміння ставити виховні завдання (стосовно розвитку особистості і колективу); планувати виховну діяльність; обирати адекватні моделі, методи і прийоми виховання з урахуванням рівня особистісної зрілості учнів і рівня розвитку учнівського колективу.

Організаційно-процесуальна компетентність: уміння реалізовувати принципи виховання; налагоджувати емоційний контакт з вихованцями; створювати емоційно комфортне виховне середовище; здійснювати педагогічно доцільну самопрезентацію; дотримуватися норм педагогічної етики; організовувати конструктивну міжособистісну взаємодію з учнями, батьками і колегами; попереджати та конструктивно вирішувати педагогічні конфлікти; адекватно застосовувати різні моделі, форми, методи і прийоми виховання; враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів у вихованні; здійснювати керівництво розвитком учнівського колективу; організовувати самовиховання учнів.

Оцінювально-корекційна компетентність: уміння визначати результати виховання; визначати помилки і утруднення у ході реалізації виховних завдань; коректно оцінювати поведінку і вчинки учня; здійснювати профілактику і корекцію відхилень у поведінці учнів.

Особистісно-рефлексивна компетентність стосується особистості самого педагога, його спроможності аналізувати себе й власні дії, змінювати свої професійні установки, займатися професійним

самовдосконаленням, виробляти індивідуальний стиль педагогічної діяльності. Педагогічна рефлексія визначає ставлення вчителя до себе як до суб'єкта професійної діяльності, сприяє формуванню адекватної професійної Я-концепції, дає змогу оцінити рівень власного особистісного розвитку, дізнатися про свої сильні і слабкі сторони, з'ясувати власну відповідність або невідповідність вимогам професії, визначити причини ймовірних успіхів і невдач. Завдяки цьому рефлексія виступає важливим чинником особистісно-професійного самовдосконалення педагога, сприяє розвитку інших професійно важливих якостей, корекції професійних установок, формуванню проблемно-дослідницького підходу до власної діяльності. У складі особистісно-рефлексивної компетентності вчителя можна виокремити два компоненти: діагностичний і саморозвивальний.

Діагностична компетентність: уміння здійснювати особистісно-професійну рефлексію, визначати сильні і слабкі сторони своєї особистості; аналізувати власний професійний досвід, здібності і компетентності; адекватно визначати причини своїх успіхів і невдач; уміння осмислювати вихідні засади, провідні ідеї та принципи, на яких ґрунтується власна професійна діяльність, здатність ставити їх під сумнів і корегувати; усвідомлювати свої індивідуально-психологічні особливості, їх вплив на професійну діяльність та корегувати на цій основі власну поведінку, попереджати виникнення професійних деформацій.

Саморозвивальна компетентність: уміння визначати напрями і завдання професійного розвитку та самовдосконалення; корегувати свою діяльність на основі критичного аналізу її результатів; використовувати результати наукових педагогічних досліджень для вдосконалення своєї діяльності; критично і творчо ставитися до педагогічних інновацій, конструктивно використовувати їх у своїй діяльності; забезпечувати зворотний зв'язок з колегами для оптимізації своєї професійної діяльності; здійснювати колегіальне консультування, враховувати поради колег і наставників, сприймати конструктивну критику на свою адресу; уміння використовувати формальні і неформальні можливості для подальшої професійної освіти і самовдосконалення.

Очевидно, що вказаний перелік загальнопедагогічних компетентностей і умінь є далеко не повним. Однак, у ньому, на наш погляд, знайшли відображення загальні педагогічні уміння, необхідні для реалізації основних професійних функцій учителя (навчання і виховання) та особистісно-професійного самовдосконалення.

Література:

1. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти /Г.О. Балл // Освіта і управління.– 1997.– Т.1. Ч.2.– 1997. – С.21-36.

2. Галузяк В. М. Поняття компетентності в контексті визначення професійних вимог до особистості педагога / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 50. – Вінниця, 2017. – С. 59-69.
3. Галузяк В. М. Складові загальнопедагогічної компетентності вчителя / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 49. – Вінниця, 2017. – С. 46-54.
4. Галузяк В. М. Структура загальнопедагогічної компетентності вчителя / В. М. Галузяк // Формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. – Вінниця : Нілан, 2016.– С. 64-100.
5. Галузяк В. М. Сутність і структура педагогічної компетентності вчителя / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 48. – Вінниця, 2016. – С. 37-46.
6. Гильмеева Р. Х. Формирование профессиональной компетентности преподавателя в системе последиplomного образования : дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / Р.Х.Гильмеева. – Казань, 1999. – 459 с.
7. Зарубин В. Г. Компетентностный подход в подготовке кадров в области гуманитарных технологий / В.Г. Зарубин. – СПб., 2007. – 159 с.
8. Холковська І.Л. Вивчення рівня сформованості загальнопедагогічної компетентності студентів – майбутніх учителів / І.Л. Холковська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Випуск 43. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – С. 500-505.
9. Холковська І.Л. Діагностика загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів / І.Л. Холковська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 44. – Вінниця, 2015. – С. 214-218.
10. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.